

Амаел КАТАРУЦА*

ИЛИРСКЕ ПРОВИНЦИЈЕ: ЈЕДНО ГЕОПОЛИТИЧКО САГЛЕДАВАЊЕ

Значај источне обале Јадрана

Источна обала Јадрана није најподеснија за трговину и развој у географском погледу. Доиста, на свом великом дијелу она је тешко приступачна с мора будући да приобаље није дубоко и обала није у једној линији већ испрекидана малим затонима, са острвским архипелагом који често спрјечава приступ прибрежју. Али почетком XIX вијека она ипак има значајне луке као што су Дубровник и Трст који је тада у пуном процвату. Међутим, важност те обале је мање у њеном привредном значају, а више у њеном изузетном геополитичком положају у то доба.

У свијетлу стварања Илирских провинција треба истаћи два важна елемента:

- с једне стране, политички вакуум створен на источној обали Јадрана настајањем Млетачке републике коју је срушила Наполеонова армија;
- с друге стране, слабљење моћи Османског царства на Балкану крајем XVIII стољећа које буди апетите великих сила, Аустрије, Русије и , наравно, Наполеоновог Царства.

Стога се та јадранска обала поново налази у средишту укрштених интереса у Европи које дијеле Аустрија, Француска, Русија, Енглеска.

Стратешки контекст Наполеонових планова на Јадрану

Прво ћемо сагледати стратешки контекст у коме се одвијају Наполеонови планови. Овђе је важно сагледати како се интереси великих сила испољавају на источној обали Јадрана и шта Илирске провинције за сваку од њих значе.

* Доцент на Катедри за геополитику, Висока школа, Сен Сир, Коеткидан.

** Превела: мр Јасмина Ничкевић

а) Раскид четврте коалиције

Године 1807, двије године прије стварања Илирских провинција, Наполеоново Царство је послије рата 1806-1807. ојачано и моћније него икада раније. Послије потписивања Тилзитског мира, 7. јула 1809, Наполеон разбија четврту европску коалицију против његовог Царства, а коју су сачињавали Пруска, Енглеска и Русија. Послије тога склапа савез са Русијом.

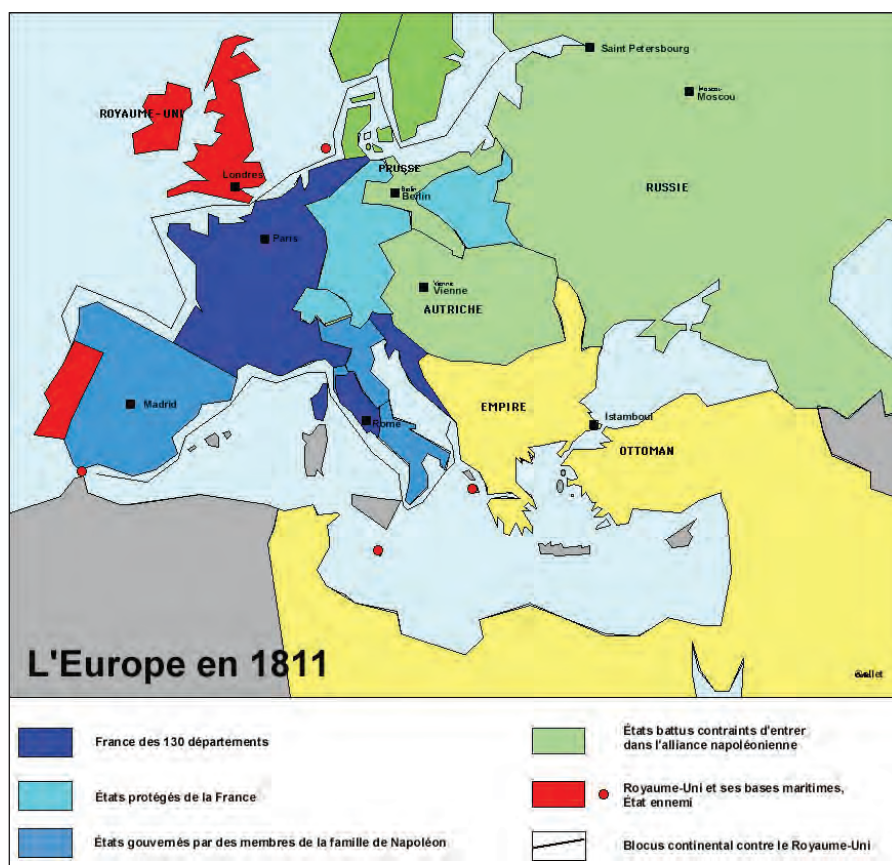
Русија пристаје на тај нови савез, послије пораза, у замјену за Наполеоново обећање да ће зажмурити пред руским експанзионистичким плановима на југоистоку, према клонулој османској царевини, и према Југозападу, на уштрб Финске. Ту амбицију усмјерену према територијама османске царевине, руски цар је одавно гајио наступајући као „заштитник јужних Словена“ и такође играјући на карту православне солидарности. То је нарочито чинио у односу на Црногорце и Црну Гору чијег владику Петра I је у Русији устоличио митрополит Мојсије Путник, који је такође желио да одржава добре односе са Русијом.

Што се Француске тиче, њој је савез са Русијом омогућио да добије Јонска острва и град Котор, а тајни споразум је гарантовао узајамно помагање двију сила у случају агресије. То представља почетак присуства Наполеоновог царства на Јадрану. Штавише, тај нови савез са Русијом омогућује Наполеону да настави економски рат са Енглеском, будући да је Русија затворила своје луке роби и бродовима који су долазили из Енглеске.

б) Стратегија економске блокаде против Енглеске

Од побједи над Наполеоновом флотом код Трафалгара 1805. Енглези су остварили потпуну премоћ на мору. Као одговор на то, Наполеон покушава да угуши Енглеску наметнувши јој континенталну блокаду коју жели да учини потпуном. Почев од 1806, Царство започиње економски рат против Енглеске и гледа на све могуће начине да забрани приступ њене робе континенту. Ту стратегију Царство спроводи путем бројних савеза и освајања што му омогућава да постепено загосподари главним лукама континента. Наравно, да би била успјешна, блокада мора бити примијењена у читавој континенталној Европи. А све то кошта Наполеона јер треба да непрестано затвара рупе на блокади трудећи се да контролише цјелину приобалних регија Европе (видјети карту).

Тако је Тилзитским миром и савезом са Русијом Наполеон успио још више да изолује Енглеску од континента пошто је руско тржисте

Европа 1811. године

било затворено. Ипак, он није успио да загосподари свим обалама, а показало се да ће једна бити кобна по Царство. Желећи да спрјечи допрему енглеске робе у Португал (в. карту) Наполеон се суочио са народним устанком у Шпанији који ће скупо коштати Велику армију. Међутим, освајање источне обале Јадрана, одузете од Аустрије, а нарочито тршћанске луке, омогућило је Наполеону да учврсти своју блокаду.

в) Побједа против Аустрије и учвршћивање присуства Царства на Јадрану

Кампоформијским миром (17-18. октобар 1797) Аустрија је добила Трст и далматинску обалу као накнаду за Ломбардију коју је изгубила

и која је припала Француској. Али њена власт је била само привремена. Већ 1805. Аустрија губи Венецију и Далмацију које су дате Краљевини Италији, а Наполеон се крунише за њеног краља. Касније, Аустрија, која је у међувремену постала савезница Енглеске, напада Француску 10. априла 1809. и само за десет дана осваја Баварску. Француска смјеста одговара на напад и усмјерава своју војску на Аустрију. Наполеонова армија креће у поход према Бечу који је заузет 13. маја 1809. Посљедица тога је Бечки мир потписан 14. октобра 1809, тежак за Аустрију која губи Галицију, подијељену између Великог варшавског војводства и Русије, а Салцбург је дат Баварској. А што се Француске тиче, она поново добија некадашње аустријске посједе на Јадрану: Дубровник, Ријеку, Трст, Хрватску, Крањску, један дио Корушке. Ови посједи, припојени Далмацији, чине Илирске провинције.

Значај Илирских провинција за Наполеоново Царство

Оснивање Илирских провинција створило је посебну политичку ситуацију на Јадрану, јер је то море постало „француско-италијанско језеро“ пошто је Италијом владао краљ Наполеон I. Јадран је такорећи претворен у *mare nostrum* француског Царства. Та монополистичка ситуација је омогућавала Наполеону да оствари више геополитичких циљева.

а) Ојачати континенталну блокаду против Енглеске

На економском плану, преузимајући Трст, Наполеон затвара луке источне обале Јадрана енглеској трговини, а обезбјеђује себи копнени пут за трговину са Левантом и увоз памука. Трст, слободна аустријска лука, био је једно од упоришта које је Енглеска користила да заобиђе континенталну блокаду и испоручи робу преко Аустрије (в. карту). Са Илирским провинцијама излаз је убудуће затворен.

б) Покушај градње копненог пута према Трсту и оријентална роба

Напротив, император се могао надати да ће убрзо у Трсту имати идеалну луку преко које ће стизати оријентални производи, прије свега памук. Од Трста та роба је могла ићи путем који води преко западних Алпа (Женевр, Сенис, Симплон) чију изградњу су Французи почели већ 1796. Пројекат изградње путева преко западних Алпа замислио је прво Наполеон као неопходну везу између Француске и Италије желе-

ћи да од италијанског тржишта направи монопол за француску индустријску производњу (повезати „италијанску фарму са француском фабриком“, по ријечима Марсела Бланшара). Али стварањем Илирских провинција ти путеви би могли добити још више на значају поставши путеви памука и, преко Трста, мост између Царства и источног Медитерана. Међутим, тај план се само ђелимично остварио. Алпски путеви су остали тешко приступачни, а трговина преко Трста ограничена и за Царство скупа.

в) Ослабити Аустрију

Провинције чине пограничну област у односу на Аустрију. Француски војни положаји представљају непосредну пријетњу. Аустрија је утолико више ослабљена јер су губици територија истовремено и економски губитак. Са свим областима које је уступила 1809. Аустрија је изгубила и три милиона становника и морала да плати одштету од 85 милиона. Такође је изгубила слободну луку Трст коју је превасходно користила за трговину са Енглеском. Претвара се у опкољено европско царство без икаквог приступа мору, дакле зависно од сусједа у спољној трговини (в. карта).

г) Конкурисати Русији пред вратима Османског царства

На политичком плану држати Илирске провинције омогућује Наполеону да у Царство укључи и словенски живаљ. Ширењем идеја просвјетитељства, цивилног законика и револуционарних идеја могао се надати да ће бити конкурент руском цару као „заштитник Словена“. У стварности ширење Царства му је омогућило да нађе неке савезнике међу Словенцима чијем национализму су годиле реформе (на примјер, дозвола употребе словеначког језика). Међутим, дјеловање Царства се много мање осјећа код хрватског или црногорског живља. Једна од великих слабости Илирских провинција остаје крајња хетерогеност њихових становника.

Насупрот Наполеоновом Царству, Русија има солидне савезнике у Србима и Црногорцима. Тако су Наполеонове трупе, када су, после Пожунског мира 1805, стигле у Боку, биле у почетку потиснуте од стране Руса којима су помагали Црногорци и дубровачки сељаци. Русија интервенише у Боки после одласка Аустријанаца са намјером да заустави напредовање Наполеонових трупа. Отпор француским трупама је трајао месецима. Тек у септембру 1806, са доласком генерала Мармона, Французи преузимају контролу над Боком, контролу коју ће Ру-

си признати Тилзитским миром 1809. Међутим, са црногорске стране, Наполеоново Царство неће никада бити у милости владике Петра I који ће бити окренут словенском савезу са Русијом и стратешком савезу са Аустријом.

Упркос томе, стварање Илирских провинција 1809. омогућује Царству да ојача свој утицај у том региону. Штавише, на стратешком плану, Наполеон намјерава да своје границе прошири до капија Османског царства (в. карта И), што представља неку врсту опомене упућене колико Турцима које брину експанзионистички планови француског императора, толико и руском цару који у њему види конкурента у територијалним амбицијама у региону.

д) *Смјестити територијално ширење Царства на европску шаховску таблу: одбрамбена стратегија и зона утицаја*

На крају, стратегија континенталне блокаде, ратови, бројни савези у које је Царство увучено, тјерају га да све више шири своју територију и своју зону утицаја преко мреже држава породичног круга у којима владају чланови Наполеонове породице и државе „пратиље“ у подређеном односу према Царству. Ту геополитичку структуру употпуњују традиционална савезништва држава. Послије побједи Француске над Аустријом и Наполеонове женидбе са Маријом-Лујзом, кћери аустријског цара 1810, Наполеоново Царство шири своју доминацију над готово читавом Европом. Тако се 1811, двије године послје стварања Илирских провинција, види сљедећа архитектура: Царство/државе вазали/државе савезнице, која показује територијалну вољу да се око Царства створи одбрамбени бедем држава савезница (в. карта И), као нека врста опомене. Наполеонов геополитички циљ да постане господар континенталне Европе је очигледан, као и његов политички пројекат стварања „Европског царства“.

Најзад, и Илирске провинције чине дио те територијалне архитектуре, али дио који ђелује парадоксално. Јер интегришући Илирске провинције у Царство, Наполеон ствара *ексклаву*, удаљену од свог политичког центра, коју је, дакле, врло тешко контролисати и штитити. То је утолико тачније што облик Провинција, издужен и танак, не омогућује ефикасну одбрану.

Конечно, смјештајући се на границе Османског царства, Наполеон напушта своју логику заштитног бедема да би се јасно определио за експанзионизам.

Закључак – Неуспјех Илирских провинција: унутрашњи и спољашњи проблеми за Царство

Пораз Наполеонових амбиција на Јадрану је последица колико унутрашњих проблема Илирских провинција, толико и спољних проблема насталих због тешкоћа које је Царство имало на другим теренима:

- на унутрашњем плану Царство се суочава са општим незадовољством становништва Провинција, прије свега са незадовољством далматинског свјештенства чији број је Царство предвиђало да смањи, затим због увођење опорезивања имовине и успостављања политичке контроле. Опште незадовољство је због регрутације коју локално становништво дочекује са негодовањем. Такође незадовољство је изазвано је економским последицама континенталне блокаде против Енглеске што веома погађа приморје чије привредне ђелатности доживљавају жестоку кризу, јер се не могу преусмјерити довољно брзо. Ти разни изори незадовољства доводе до дезертирања хрватских официра у Наполеоновој војсци 1814. и њиховог приступања аустријском непријатељу, што је докрајчило Илирске провинције.

- на спољном плану, Наполеон се суочава са падом своје популарности и са оспоравањем у Француској, а страхан пораз у Русији 1812. најављује пад Царства. Рат против шесте коалиције 1813. године доводи до истјеривања Француза из Њемачке (пораз код Лајпцига 18. октобра). Од јануара до марта 1814. коалиција ратује против Француске. Аустријанци, Пруси и Руси заузимају земљу. Наполеон абдицира 6. априла 1814.

Енглези на мору, а Аустријанци на копну нападају Илирске провинције 1814. Поновно аустро-британско освајање Илирских провинција окончава се у априлу 1814. На примјеру Илирских провинција види се Наполеонова намјера да овлада европским простором. Суптилни војни стратег какав је Наполеон био, европску сцену видио је као бојно поље на коме је смјелост могла смањити или онемогућити акцију противника. Такво виђење Европе претрпјело је пораз и, неколико мјесеци прије Бечког конгреса, означило је почетак „договора нација“ у Европи.

Amael KATARUCA

ILLYRIAN PROVINCES: A GEOPOLITICAL OVERVIEW

Summary

In the paper, author considers the geopolitical importance of Illyrian provinces. The English and the Austrian attacked Illyrian provinces in 1814, the former at sea and the latter on land. The Austro-British conquest of Illyrian provinces was completed in April 1814. The example of the Illyrian provinces proves Napoleon's intention to rule European territory. A subtle military strategist he was, Napoleon saw the European stage as a battlefield in which audacity could mitigate or disable opponent's action. Such notion of Europe suffered defeat and marked the beginning of the "agreement of nations" in Europe several months before the Congress of Berlin.

KEY WORDS: *Illyrian provinces, Napoleon Bonaparte, Europe, geopolitics*

Bibliografija

- Bertaud, J-P. (2007), *Le consulat et l'Empire*, Paris, Armand Colin, 224p.
- Blanchard, M. (1921), *Les routes des Alpes occidentales à l'époque napoléonienne (1796-1815), Essai d'études historique sur un groupe de voies de communication*, Grenoble, Rey, 415p.
- Brun, J-F. (2007), « L'échec des colonies militaires françaises (1809-1813) », *Revue historique des armées*, n°248/2007, <http://rha.revues.org/index1073.html>
- Cabannes, P. (dir.) (2001), *Histoire de l'Adriatique*, Paris, Seuil, 672p.
- Castellan, G. (1991), *Histoire des Balkans, XIVe-XXe siècle*, ed. augmentée, Paris, Fayard, 644p.
- Chappet J-L. & B. Gainot, *Atlas de l'Empire napoléonien : ambitions et limites d'une nouvelle civilisation européenne 1799-1815*, Paris, Autrement, 79p.
- Duby, G. (1996), *Atlas historique*, Paris, Larousse, Bordas, 334p.
- Dufraisse, R. & M. Kerautret (1999), *Nouvelle histoire de la France contemporaine, tome 5 : La France napoléonienne, aspects extérieurs, 1799-1815*, Paris, Point Seuil, 334p.
- Fierro, A, Palluel-Guillard, A. & J. Tulard (1995), *Histoire et dictionnaire du Consulat et de l'Empire*, Paris, Fixot, 1350p.